

"ביקור מהחיים" - 70 שנה לביקור משלחת הצלב-האדום הבינלאומי בגטו טרזיינשטאט – ד"ר מרגלית שלאין (מרץ 2014)

ב-23 ביוני 1944 הגיעה לגטו טרזיינשטאט משלחת הצלב-האדום הבינלאומי. זה היה ביקור חריג של נציגי העולם החופשי במחנה ריכוז נאצי ופגישה עם אסיריו בתקופת המלחמה, שמעלה שאלות נוקבות לגבי מטרתו, שיתוף הפעולה היהודי בקיומו, תוצאותיו והשלכותיו עבור הגרמנים ועבור אסירי הגטו.

ביקור הצלב האדום - הצייר: אלפרד קנטור

בעקבות פניותיו החוזרות בספטמבר ובאוקטובר 1942, של ד"ר רונאלד מארטי, ראש משלחת המועצה הבינלאומית של הצלב-האדום הבינלאומי בברלין, לרשויות הרייך, לקבל את אישורן לביקור בגטו טרזיינשטאט כדי לעמוד על תנאי החיים של היהודים שגורשו לשם, שהתווספה להן בקשת הדנים לביקר את יהודי ארצם שגורשו לטרזיינשטאט באוקטובר 1943, התקבלה במאי 1944, הסכמה עקרונית של הרייכספיהרר הימלר: "...הרייכספיהרר ס"ס נתן את הסכמתו לסיור שלך [מפקד הצלב האדום הגרמני] ושל נציג המשלחת של הצלב-האדום הבינלאומי בגטו טרזיינשטאט ובמחנה-עבודה יהודי".

ביקור משלחת הצלב-האדום הבינלאומי בגטו טרזיינשטאט והצלחתו היו חשובים מאד להימלר, שכן הניח כי הצגת מצבם "הטוב" של היהודים המגורשים והזמת הידיעות על השמדתם, ישמשו לו כאליבי וכהכנה לקיום מגעים עם מדינאי מעצמות הברית המערביות כנגד ברית-המועצות והקומוניזם, להצלת גרמניה.

לקראת הביקור, שנדחה שוב ושוב - כדי לתת שהות להכנת הגטו לראווה, ננקטו צעדים בעלי משמעות לחיי האסירים היהודים, למפקדה הגרמנית המקומית ולמראה החיצוני של הגטו, כדלהלן:

א. גירוש המוני של 17,503 אסירים למחנה המשפחות Billb בבירקנאו, כפתרון לבעיית הצפיפות הקשה ותנאי המגורים הנוראים בגטו, וסילוק כל "הלא ייצוגיים": חולי שחפת וחולים אנושים, קשישים וילדים יתומים.

ב. ניתן אישור למשלוח חבילות מזון מהצלב-האדום בשוויץ לגטו, לשיפור מצב התזונה של האסירים. ג. יפוי חיצוני של המחנה - המגורים והמוסדות השונים, כדי שייראו טוב יותר בעיני המבקרים.

קארל בורגר, מפקד המחנה, ב-1943, זלזל כנראה בתועלת שב"יפוי" והתנהגותו כלפי האסירים נמצאה בלתי ראויה לייצוג בפני מבקרים מחוץ לארץ. בפברואר 1944 הודח מתפקידו, ובמקומו מינה אייכמן את קארל ראם, שנבחר בשל כישרונו הארגוני, כדי שיוכל לבצע את השינויים הנדרשים לשיפור מראה העיר.

זקן-היהודים ד"ר פאול אפשטיין סבר כי שיתוף הפעולה של האסירים היהודים ב"יפוי" הוא הדרך היחידה להמשך קיומו של הגטו, והתריע בפני האסירים כי: "לכישלון תהיינה תוצאות הרות אסון לטרזיינשטאט". ואולם באחריות לביצוע נשא סגנו, ד"ר בנימין מורמלשטיין, הממונה על המחלקה הטכנית. מורמלשטיין היה מודע לכך שבהשתתפות שלו ושל עובדיו ב"יפוי העיר" הם מסייעים ל"רמאות שהוכנה עבור הוועדה", אבל הצדיק את השתתפותם בטענה שפעלו בלית ברירה, אך גם מתוך תקווה שהתוצאות יגדילו, ולו בעקיפין, את סיכויי ההישרדות, של החלשים בחברה, ילדים קטנים וזקנים, שמצבם הוטב במידה מסוימת עקב ה"יפוי". מכל מקומות העבודה הופרשו כוחות ל"מבצע היפוי" שנדרשו להשקיע בו את מיטב מאמציהם וזמנם. עד כמה חשוב היה ה"יפוי" בעיני הגרמנים ניתן להסיק גם מהקצאת חומרי הגלם כעץ וזכוכית, יקרי המציאות בתקופת המלחמה, לבניית מיטות ולשיפוץ מעונות ובתי-חולים בגטו.

מסלול הביקור תוכנן בקפדנות על-ידי הגרמנים עד הפרט האחרון. נערכו חזרות של המשתתפים, וועדות רבות ורמות דרג בדקו את ההתקדמות והמליצו על שיפורים נוספים או על שינויים. בשורה של בתים חודשה חזית הבית, רחובות רוצפו, המדרכות נוקו. דרגשי המיטות התלת-קומתיים הוחלפו במיטות חדשות, אם כי רק בקומת הקרקע של הבתים שהיו בטווח ראיית המבקרים. כל האזורים שלא היו במסלול הביקור נותרו צפופים, מלוכלכים ומוזנחים.

נפתח מעון ילדים מצויד ברהיטים חדשים, בצעצועים ובמגלשה. בגן העיר, שעד כה היה מחוץ לתחום, הקימו ביתן ילדים יפה ומצויד להפליא, שהיה סגור ושומר עד ליום הביקור. מאמצים מיוחדים הוקדשו לשיפור בית החולים ומעון החולים הכרוניים. חדר הניתוח בבית החולים צויד בציוד חדיש כדי להרשים את המבקרים. ביוני 1944, חזרו לקבור את המתים, ופעולות המשרפה הופסקו.

שימת לב מיוחדת הוקדשה למחלקה ל"עיצוב הזמן הפנוי" ולהקמת מוסדות תרבות: אולם הקולנוע ששימש עד כה למגורי זקנים וחולים, שופץ ונפתח כאולם להצגות ולקונצרטים; בית סוקול, ששימש כבית-חולים פונה ובערב שבת הפך לבית תפילה גדול, בשאר הימים שימש כמקום מפגש חברתי להרצאות, קונצרטים והצגות תיאטרון. בכיכר העיר פורקו אוהלי מפעל ייצור הארגזים, נשתלו דשאים וערוגות שביניהם התנוססו ביתן למוזיקה כמקובל בערי המרפא.

ליום הביקור התקינו חדר-אוכל עם שולחנות מכוסים לבן ומלצריות נאות חגורות סינרים לבנים ומנות האוכל הוכפלו; העלו את אופרת הילדים ברונדיבר; לרגלי המבצר, במתחם ספורט שהוקם על הסוללה, נערך משחק בין שתי קבוצות כדורגל לעיני צופים מריעים. מסלול הסיור הצטלב "במקרה" עם רכבת כפרית עמוסת פועלות חקלאיות השבות מהעבודה.

ערב הביקור, הורו לציבור היהודי הדני כיצד לנהוג ומה להשיב בעת הביקור, באיום שאם לא ימלאו אחריהן כיאות, יישלחו כולם מהגטו במשלוח הקרוב.

ב-23 ביוני 1944 הגיעה משלחת הצלב-האדום הבינלאומי לטרזיינשטאט וסיירה בו במשך חמש שעות ו-40 דקות. נכללו בה: שני נציגים מדנמרק, נציג הצלב-האדום הבינלאומי, משוויץ, נציגי ממשל גרמני, קציני ס"ס בכירים ואנשי ס"ס נוספים. משני צדי הנציגים מחוץ-לארץ צעדו שני אנשי ס"ס, שתפקידם היה לשמור ולמנוע מהאסירים להחליף אתם מילה. פרט לראם, שהיה במדים היו כל אנשי ה-ס"ס לבושים בבגדים אזרחיים.

אפשטיין, שהוצג למבקרים כ'ראש העיר', מסר דין וחשבון, שהוכתב לו על-ידי מפקדת המחנה, על חיי היהודים בטרזיינשטאט והיה סבור שהמבקרים מחוץ לארץ ידעו להבחין במעשה ההטעיה שתוכנן בעבורם. גם מורמלשטיין סבר שדווקא האבסורדיות תסגיר את האמת, מכיוון שכל דבר היה מבויס בצורה מגושמת. התמונה האידיאלית שהציגו בפני המבקרים וההקפדה המפורטת על מראה הגטו, הייתה שונה כל כך מתמונת הגטו האמיתית, שהאסירים היהודים ראו אותה כתרמית ברורה. רק שבאופן טראגי, מאותן הסיבות המבקרים מבחוץ לא יכלו כנראה לתפוש שהם חוזים בהצגה שהוכנה במיוחד בעבורם.

הביקור נחל הצלחה, ההצגה הגדולה פעלה לפי התכנית. רוסל (בתמונה מטה), נציג הצלב-האדום הבינלאומי, לא טרח לחקור חקירה עצמאית כלשהי, קיבל את כל הדברים שמסר אפשטיין כנכונים, התרשם לטובה מתנאי הדיור והתזונה ומכל אורחות החיים בגטו. הקטלנית ביותר הייתה קביעתו, "שמחנה טרזיינשטאט הוא "מחנה סופי", דיווחי חברי המשלחת מדניה היו דומים אם כי מאופקים יותר, וכללו כמה הערות ביקורתיות, על בתי המגורים של הדנים "המאוכלסים יתר על המידה".

לשביעות הרצון הגרמנית מתגובות המבקרים בגטו, היו השלכות טראגיות עבור האסירים היהודים בטרזיינשטאט שגורשו בהמוניהם באוקטובר 1944 לאושוויץ, ועבור אלה שגורשו מהגטו למחנה-המשפחות B b II שהוקם בעבורם בבירקנאו, שמיד לאחר הביקור בטרזיינשטאט נחרץ גורלם כמו של שאר האסירים במחנה ההשמדה אושוויץ.